

İNGİLİZ MÜSTEŞRİK WILLIAM MUIR'İN SİYER KAYNAKLARINA YAKLAŞIMI

Arş.Gör. Belkıs ÖZSOY DEMİRAY
Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

ÖZ

1819 yılında doğan İngiliz oryantalist William Muir, Hindistan'da çeşitli idari kademelerde görev almıştır ve bu esnada misyonerlik faaliyetleriyle aktif olarak ilgilenmiştir. Ortaya koymuş olduğu çalışmaları sayesinde, kendisinden sonraki misyoner ve oryantalistler üzerinde, İslam'a eleştirel yaklaşımıyla etkili olmuştur.

William Muir, Hz. Peygamber'in hayatına dair yazmış olduğu *The Life of Mahomet* adlı eserinin giriş kısmında, *Sources for the Biography of Mahomed - The Coran and The Tradation* başlığı altında, siyer kaynaklarını uzun uzadıya değerlendirmiştir. Ona göre Hz. Muhammed'in hayatı ve İslam'ın ortaya çıkışı hakkında bilgi sahibi olmak isteyenler için iki değerli hazine vardır; Kur'an ve Hadis. Bu ikisine, muasır dokümanlar ve Arap şiiri de eklenebilir. Muir, "Bu kaynaklara ne kadar bel bağlayabiliriz? Onların tarihi delil olarak değerleri nedir? Onları karşılaştırdığımızda ortaya ne çıkar?" şeklinde sorular sorarak, kaynaklar hakkında değerlendirme yapmaktadır. Bu çalışmada, William Muir'in siyer kaynaklarına yaklaşımı ortaya konmaya çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: William Muir, Müsteşrik, Oryantalizm, Siyer, Siyer Kaynakları

ABSTRACT

The Approach of British Orientalist William Muir to Sources of Sira

British orientalist William Muir, born in 1819, took part in several administrative stages in India and during this time, was actively involved in missionary activities. Through his Works that wrote, he has been influential on the later missionaries and orientalists, with a critical approach to Islam.

William Muir has long considered the sources of the Sira under the heading of *Sources for the Biography of Mahomed - The Coran and the Tradation*, at the introduction of his book, *The Life of Mahomet*, in which he wrote about the Prophet's life. According to him, there are two valuable treasures for those who want to know about Muhammad's life and the emergence of Islam; Qur'an and Hadith. Contemporary documents and Arabic poetry can also be added to these main sources. Muir has evaluated the sources asking questions with such as; "How much can we rely on these resources? What are their values as historical evidence? What comes out when we compare them? ". In this work, we tried to examine the approach of William Muir to sources of Sira

Keywords: William Muir, Orientalists, Orientalism, Sira, Sources of the Sira

Giriş

İskoç asıllı İngiliz oryantalist olan William Muir, uzmanlık alanı Sanskrit dili ve edebiyatı olmasına rağmen, daha çok Arap ve İslam araştırmalarıyla meşgul olmuştur. Eserleri incelendiğinde, onun bu alana yönelmesindeki asıl sebebin, dindar kişiliğiyle aktif bir şekilde katıldığı misyonerlik faaliyetlerine destek sağlamak olduğu anlaşılmaktadır.¹ Kur'ân'ın ve tefsir kaynaklarının gerçekte Hıristiyan vahyini teyit ettiğini ispatlamak, İslam'ı ve Hz. Peygamber'i yıkıcı eleştirileriyle yıpratmak amacıyla çalışmalarını sürdüren Muir, ortaya koymuş olduğu eserler sayesinde, kendisinden sonraki misyoner ve oryantalistler üzerinde, özellikle İslam'a eleştirel yaklaşımla etkili olmuştur.²

William Muir, Hz. Peygamber'in hayatına dair yazmış olduğu *The Life of Mahomet*³ adlı eserinin giriş kısmında, "Sources for the Biography of Mahomed- The Coran and Tradition"⁴ başlığı altında, siyer kaynaklarını uzun uzadıya değerlendirmiştir. O, geçmiş zaman hakkındaki malzemeleri efsanevi, geleneksel ve muasır malzemeler olmak üzere üçe ayırır.⁵ Ona göre İslam Tarihi hakkında sahip olduğumuz malumat, bu üç kategoriden de bilgiler içermektedir. Hz. Muhammed'in kalbinin temizlenmesi gibi birçok çöl efsanesi içerdiği için efsanevidir. Ana materyal, şifahi olarak nakledildiği için gelenekseldir. Fakat İslam Tarihi'nin tamamıyla güvenilir olmayan bir yapıda olduğunu söylemek de yanlıştır. Şüphesiz gerçekliği taşıyan muasır verileri de içerir. Lakin ona göre, materyallerin heterojen olması sebebiyle, Hz. Peygamber'in tek tip ve istikrarlı bir biyografisini yazmak imkânsızdır. Hz. Muhammed'in hayatı ve İslam'ın ortaya çıkışı hakkında çalışma yapacaklar için iki değerli hazine vardır; Kur'ân ve Hadis. Bu ikisinin yanında, muasır dokümanlar ve Arap şiiri de sayılmalıdır. Muir, "Bu kaynaklara ne kadar bel bağlayabiliriz", "Onların tarihî delil olarak değerleri nedir", "Onları karşılaştırdığımızda ortaya ne çıkar"⁶ sorularıyla birlikte, kaynakları değerlendirmeye başlamaktadır.

1. Kur'ân

Muir'in tabiriyle Kur'ân, İslamiyet'in temel kitabıdır ve Müslüman dünyası ile iletişim kurmak isteyen kişinin Kur'ân hakkında çok iyi bilgi edinmesi gerekir.⁷ Kur'ân, Hz. Muhammed'in zaman zaman, Allah'tan gelen bir mesaj olarak, Cebrail aracılığı ile aldığını ifade ettiği vahiy ve emirleri ihtiva eder. Muir'e göre

¹ Woodhead, Christine, "Muir, Sir William", *DİA*, Ankara 2016, XXXI, 94.

² Sarıçam, İbrahim vd., *İngiliz ve Alman Oryantalistlerin Hz. Muhammed Tasavvuru*, Nobel Yayın, Ankara, 2011, s.490.

³ Çalışmamız esnasında bize en fazla kaynaklık eden eser olma özelliğine sahiptir. İbn İshâk, İbn Hişâm, Vâkîdî, İbn Sa'd ve Taberî gibi eski siyer kaynaklarına ve kısmen de Sprenger'in *Life of Muhammed* adlı eserine dayanılarak oluşturulmuştur. Bu eser, 19. Yüzyılda Batı'da Hz. Peygamber hakkında yapılan en hacimli çalışmadır. Bunun yanında, Arapça kaynaklar kullanılarak telif edilen ilk İngilizce çalışma olma özelliğine de sahiptir. (Woodhead, "Muir, Sir William", *DİA*, XXXI, 94.)

⁴ Muir'in müstakil bir çalışması olan "*Sources for the Biography of Mahomed- The Coran and Tradition*", daha sonra bu esere giriş bölümü olarak eklenmiştir. (Woodhead, "Muir, Sir William", *DİA*, XXXI, 94.)

⁵ Muir, William, *The Life of Mahomet*, Smith ElderandCo, London, 1861, I, i.

⁶ Muir, *The Life of Mahomet*, I, ii.

⁷ Muir, William, *The Coran: Its Composition and Teaching*, PottYoungandCo, London, 1878, s.8.

Kur'ân, tamamen Hz. Muhammed tarafından oluşturulmuş lakin her hecesinin ilahi kaynaklı olduğuna inanılan bir kitaptır. Muir, Muhammed tarafından oluşturulan ilk surelerin, ilahi kaynaklı olma iddiasının izlerini taşımadığını; fakat Hz. Muhammed'in kendisini vahyin sözcüsü olarak isimlendirdikten sonra, bu ilk surelerin de doğrudan Allah'tan gelen mesajlar olarak kabul edilmeye başlandığını savunmaktadır.⁸

Muir'in ifadesiyle vahiy, Hz. Muhammed tarafından ezbere okunur, sonra da sahâbîlerden birkaçı tarafından hurma yaprakları, taş veya bazı materyaller üzerine yazılırdı.⁹ Kur'ân'ın da kendisine sıklıkla "el-kitâb" demesi, kaydedilmiş olduğuna kanıttır. Zira bu kelime "yazı" veya "kutsal yazı" anlamına gelmektedir.¹⁰ Bu süreçte yazılan vahiy metinlerinin nasıl korunduğu konusu Muir'e göre belirsizdir. Hz. Peygamber'in yazılı metinleri bizzat kendisinin muhafaza edip etmediği konusunda hiçbir iz yoktur. Belki de onların mevcut kopyalarıyla yeteri kadar güvende olduğunu düşünüyor ve harikulade olan Arap hafızası tarafından güvenle korunduğunu kabul ediyordu. Yazılmış olan vahiyler, muhtemelen onları kaydeden yazıcılarda kalıyor veya Peygamber eşlerinden birinin evinde tutuluyordu.¹¹ Muir, Hz. Muhammed hayatta iken, Kur'ân'ın tamamı veya tamamına yakını kapsayan birçok kopyasının sahâbîler tarafından yazılmış olduğunu kabul etmemiz gerektiğini vurgular.¹² Çeşitli sureler veya pasajlar, özellikle toplu ibadet esnasında en sık kullanılanları, pek çok kişinin elinde mevcuttu.¹³ Sadece Medine'de değil, hicret öncesinde de vahiylerin yazılı formlarının bulunduğu bilinmektedir.¹⁴

Hz. Muhammed'in hayatı boyunca Kur'ân'ın korunması, Muir'in belirttiği gibi, sadece bu belirsiz arşivlere dayanmıyordu. Kur'ân, her Müslüman tarafından az veya çok ezberlenmişti ve onun ezbere okunması, dini ritüelini önemli bir parçasıydı. Kur'ân'ın ne kadarının ezberlendiği, ilk Müslüman toplumunda aynı zamanda faziletli olmanın derecesini belirleyen bir özellikti. Mesela bir cemaatte, daha fazla sureyi ezbere bilen kişi "imam" olabilirdi.¹⁵ Arapların harikulade hafızası, Kur'ân'ı muhafaza konusunda büyük bir beceri göstermiştir. Bu sebeple Hz. Muhammed tüm hayatı boyunca, bütün vahiyleri kesin bir doğrulukla tekrar edebilmiştir.¹⁶

Bütün bunların yanında, Muir'e göre tüm Kur'ân'ın bu dönemde sabit bir düzende okunmaya devam ettiğini düşünmek için bir sebep yoktur. Müslümanların inancına göre mevcut düzen, Hz. Peygamber tarafından belirlenmiş olsa

⁸ Muir, *The Life of Mahomet*, I, ii; *The Coran*, s.12-13.

⁹ Muir, *The Life of Mahomet*, I, iii.

¹⁰ Muir, *The Life of Mahomet*, I, iii.

¹¹ Muir, *The Life of Mahomet*, I, iv; *The Coran*, s.38.

¹² Muir *The Life of Mahomet*, I, ix.

¹³ Muir, *The Coran*, s.8.

¹⁴ Muir, *The Life of Mahomet*, I, x; Nazil olan ayetlerin Mekke döneminin ilk yıllarından itibaren yazıldığına dair bizzat Kuran'da, hadis kaynaklarında ve tarih kitaplarında bilgiler bulunmaktadır. Bk. Birişik, Abdülhamit, "Kuran: Tarifi ve İsimleri, Tarihi, Tertibi", *DA*, Ankara 2002, XXVI, 385.

¹⁵ Muir, *The Life of Mahomet*, I, v; *The Coran*, s.7.

¹⁶ Muir, *The Life of Mahomet*, I, v.

da¹⁷ Muir bunu kabul etmez. Ona göre Peygamber tarafından herhangi sabit bir düzen belirlenmiş olsaydı, sonraki toplamlarda tartışmasız korunmuş olurdu.¹⁸ Kur'ân, tüm kutsal kitaplar arasında belki de en az anlaşılabilir olanıdır. Yazarının yaşamının ana çizgilerinin iyi bilinmesine rağmen Kur'ân, bir bütün olarak zihin karıştırır ve amacın anlaşılması genellikle zordur.¹⁹ Çünkü bahsedilen konu kronolojik olduğu kadar anlamsal olarak da bölünmüştür. Bazen Medine'de inen bir kısım, uzun zaman önce Mekke'de alınan bir pasaja eklenmiştir. Bir emrin yerini, onu nesheden veya düzelten daha sonraki bir emir almıştır. Bütün bunlar Muhammed zamanında geçerli bir tertibin var olduğunu düşünmemizi imkânsız kılmaktadır. Öte yandan surelerin en az birkaçının, hem anlam hem düzen bakımından, Hz. Muhammed'in bıraktığı gibi olduğu konusunda şüphelenmemizi gerektirecek bir sebep de yoktur.²⁰ Muir ve diğer oryantalistlerin bu yaklaşımı, Kur'ân'ı Hz. Peygamber'in zihninin bir ürünü olarak görmelelerinden kaynaklanmaktadır. Ayrıca Kur'ân'ın, onların aşına oldukları kutsal metinlerle, üslup ve kronolojik sıralama bakımından farklı olması, onların Kur'ân'ı kafa karıştırıcı ve anlaşılması zor bir metin olarak görmelerine sebep olmuştur.

Hz. Muhammed hayattayken Kur'ân'ın durumu, Müslümanların hafızalarında varlığını sürdürmekte olanlar ve sürekli çoğalan yazılı kopyalar şeklindedir. Hz. Peygamber'in ölümünden sonra da yaklaşık bir yıl bu şekilde devam etmiştir.²¹ Kur'ân'ı iyi bilen çok sayıda kişinin Yemame'de katledilmesi üzerine, Ömer'in zihninde bir endişe zuhur etmiş ve bu durumu Halife Ebu Bekir'e açmıştır. Kur'ân'ın toplanmasına rıza gösteren halife, bu görevi Hz. Peygamber'in kâtiplerinden biri olan Zeyd b. Sabit'e vermiştir. Zeyd'in çabalarıyla bu dağınık malzeme, şimdiki bildiğimiz düzen ve sırada bir araya getirilmiştir. Ve Zeyd'in bunu Peygamber'in huzurunda okuduğu düzende yaptığı varsayılır.²² Oluşturulan bu nüsha, Hz. Ömer'in on yıl süren halifeliliği süresince standart olarak kalmış ve otorite olmaya devam etmiştir. Hz. Osman'ın halifeliliği döneminde Suriyeli ve Iraklıların farklı okuyuş şekillerini gözlemleyen Huzeyfe, bu çeşitlilik sebebiyle paniğe kapılmış ve müdahale etmesi için; "Yahudi ve Hıristiyanların yapmış oldukları gibi, kendi kitapları konusunda ayrılığa düşmeden önce insanları durdur" diyerek Osman'ı uyarmıştır.²³ Halife Osman, bu meselede Zeyd ile birlikte üç Kureyşli²⁴ görevlendirmiştir. İlk derleme dikkate alınarak oluşturulan bu yeni nüsha, vahyin Peygamber'e verilmiş olduğu Mekke lehçesine uygun bir

¹⁷ Müslüman alimler, Kur'ân'ın tertibi konusunda fikir birliği içerisinde değildir. Kimilerine göre Kur'ân'ın tertibi tevkifidir; kimilerine göre ictihadîdir; kimi alimler ise hem tevkifi hem de ictihadî olduğunu söylerler. bkz. Muhsin Demirci, *Tefsir Usulü*, Marmara Üniv. İlahiyat Fak. Vakfı Yay., İstanbul, 2014, s.103-105.

¹⁸ Muir, *The Life of Mahomet*, I, vi.

¹⁹ Muir, *The Coran*, s.8.

²⁰ Muir, *The Life of Mahomet*, I, vii.

²¹ Muir, *The Life of Mahomet*, I, xi; *The Coran*, s.38.

²² Muir, *The Life of Mahomet*, I, xiii; *The Coran*, s. 39; Hz. Peygamber ile Cebrail'in o zamana kadar inen ayetleri karşılıklı okumaları, rivayetlerde "arza" uygulaması olarak geçer. Zeyd b. Sabit gibi bazı sahâbîlerin, bu okumaları yakından takip ettikleri belirtilmektedir. (Birişik, "Kuran: Tarifi ve İsimleri, Tarihi, Tertibi", *DİA*, XXVI, 385).

²³ Muir, *The Life of Mahomet*, I, xiii.

²⁴ Abdullah b. Zübeyr, Saîd b. As ve Abdurrahman b. Hâris b. Hişâm (Birişik, "Kuran: Tarifi ve İsimleri, Tarihi, Tertibi", *DİA*, XXVI, 386).

şekilde hazırlanmıştır. Nüshalar çoğaltılmış ve referans standartları olarak devletin büyük şehirlerine gönderilmiştir. Önceki kopyalar da halifenin emriyle yakılmıştır.²⁵

Muir, Osman zamanında yapılan düzenlemenin bize kadar değişime uğramadan aktarılmış olduğunu ifade eder. Osman'ın öldürülmesinden sonra ortaya çıkan nifak, o tarihten beri Müslüman dünyasını bölmektedir. Lakin Kur'ân, Müslümanlar arasında daima tekliğini korumuştur. Muhtemelen dünyada, tam saflığıyla yüzyıllar boyunca mevcudiyetini koruyan başka bir eser yoktur.²⁶ Bu değerlendirmeden sonra Muir, Osman'ın nüshasının Ebu Bekir zamanında bir araya getirilmiş olan nüshanın sadık bir kopyası olup olmadığı meselesine değinir. Sonraki dönemlerde Şiiler, Ali lehine olan pasajların ya da surelerin Osman nüshasına alınmadığını savunmuşlardır.²⁷ Fakat Muir'e göre bu metin Ebu Bekir nüshasının saf bir kopyasıdır ve bunu doğrulayan argümanlar mevcuttur. Birinci olarak şu söylenebilir ki; Osman nüshası hazırlanırken Müslüman dünyası hala birlik içindeydi. Yani Ali taraftarları ve Ümeyyeoğulları arasında açık bir husumet henüz görülmemişti. İkincisi; Osman döneminde Ali, halifeyi azletmek ve onun hayatına son vermek için yeterli güce ve yandaşlara sahipti. Böylesi kişilerin, Allah'ın kitabından liderlerinin üstünlüğüne dair deliller çıkarılırken, sessiz kalmış olmaları mümkün değildir. Üçüncüsü; düzenleme sırasında Kur'ân'ı ezberlemiş veya yazıya geçirilmiş kopyaları saklamakta olan birçok Müslüman vardı. Eğer Ali'yi destekleyen ayetler gerçekten var olsaydı, ailesi ve taraftarlarının ellerinde sayısız kopyası olurdu.²⁸ Dördüncüsü; Osman'dan sonra halife olan Ali ve taraftarlarının, bozulmuş bir Kur'ân'a tolerans göstermeleri imkân dâhilinde değildir. Onlar da muhalifleriyle birlikte aynı Kur'ân'a itiraz etmeksizin uymuşlardır.²⁹ Osman'a yalnızca, hazırlamış olduğu nüsha dışındaki bütün nüshaları yaktırması sebebiyle itiraz edilmiştir. Hz. Osman tarafından Kur'ân'a ekleme veya çıkarmalar yapılmamıştır. Böylesi bir varsayım, tamamen Şiilerin sonradan oluşturdukları bir düşüncedir.³⁰

Osman nüshasının, Ebu Bekir nüshasının saf bir kopyası olduğuna kanaat getirdikten sonra Muir, Ebu Bekir nüshasının, Hz. Muhammed'in vahiylerinin sadık bir kopyası olup olmadığı hususundaki değerlendirmelerini ortaya koymaktadır. Muir'e göre Ebu Bekir nüshası, Hz. Muhammed'in yazdırmış olduğu vahiylerin, tam ve gerçek bir derlemesidir. Bu hususun gerçekliğine inanmak için bazı sebepler ortaya koyar. Bu sebepleri şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Ebu Bekir, Hz. Muhammed'in sadık bir takipçisidir ve inancında samimidir. Peygamber'e gelen vahiylerin, Allah'ın mesajı olduğuna kesin olarak inanması sebebiyle, vahyin saflığını güvenceye almak için çabalamıştır. Sadece Ebu Bekir değil, Ömer ve diğer sahâbiler de aynı durumdadır. Kur'ân'da "Allah adına herhangi bir şey uydurmaya" ve "indirilenlerden herhangi bir kısmı gizlemeye"

²⁵ Muir, *The Life of Mahomet*, I, xiv; *The Coran*, s.39.

²⁶ Muir, *The Life of Mahomet*, I, xv.

²⁷ Muir, *The Life of Mahomet*, I, xvii.

²⁸ Muir, *The Life of Mahomet*, I, xvii.

²⁹ Muir, *The Life of Mahomet*, I, xviii.

³⁰ Muir, *The Life of Mahomet*, I, xix.

karşı sıkça kınamalar yapıldığı için, böylesi bir eyleme, ilk Müslümanların cüret etmiş olmalarına imkân yoktur.³¹

2. Derleme işlemi, Hz. Muhammed'in vefatından kısa bir süre sonra yapıldı ve Kur'ân, Müslümanların hafızalarında hala tazeliğini korumaktaydı. Eğer Ebu Bekir değişiklik yapmaya teşebbüs etseydi, Müslümanların itirazıyla karşılaşırdı.

3. Vahyin yazılmış olduğu parçalar, Kur'ân bir araya getirilmeden önce fazlaca kopyalanmış olmalıdır. Ebu Bekir'in derlemesi mevcut bütün parçalarla uyumludur. Zira derleyenler tarafından kasten çıkarılan veya mevcut nüshada-kilerden farklı bir parçanın olduğu duyulmamıştır.³²

4. Metnin sadeliği ve derleyenlerin sadakati de bu hususta delil kabul edilmelidir. Derleyenler, kutsal parçaları bir araya getirme işleminden daha fazlasını yapmaya teşebbüs etmemişlerdir. Bu sebeple Kur'ân, aynı fikri, aynı gerçekleri ve aynı doktrinleri bıktırıcaya kadar tekrar eden bir metindir. Bu sebeple ufak sözel farklılıklarla sürekli anlatılan hikâyeler vardır. Bu sebeple ardı ardına gelen pasajlarda bağlantı noksanlıkları bulunmaktadır. Derleyenler ne aynı olayın tekrar eden versiyonlarından birini seçmeye, ne de farklılıkları uzlaştırmaya teşebbüs etmiştir. Ne metindeki tutarsız geçişleri birleştirmeye çalışmışlar, ne de onur kırıcı ayetleri yumuşatmak için metinle oynamışlardır. Onların amacı, vahiyleri basitçe bir araya getirmektir.³³

Muir'in ifade ettiğine göre Kur'ân, Hz. Muhammed'in bıraktığı şekilde bize ulaşmıştır. Fakat içerisinde neshedilmiş ve değiştirilmiş ayetler mevcut olabilir. Kur'ân'ın kendisi de belirli pasajların değiştirilebileceğini ifade etmektedir: "Biz herhangi bir ayetin hükmünü yürürlükten kaldırır veya onu unutturursak, yerine daha hayırlısını veya mislini getiririz."³⁴ Muir'in vurguladığı husus şudur ki; Kur'ân'da Hz. Muhammed tarafından yapılmış olan eklemeler ve çıkarmalar, Kur'ân'ın değerini etkilemez. Kur'ân, Muhammed'in fikirlerini içeren bir kitaptır. Kendisi tarafından düzeltilmiş ya da değiştirilmiş olsa da hala ona aittir.³⁵ Muhammed'in karakteri ve yaşamı konusunda paha biçilemez bir değere sahip olan Kur'ân'ın en büyük eksikliği, pasajlar arasındaki bağlantı noksanlığıdır. Muir, Von Hammer'in "Biz Kur'ân'ın Muhammed'in sözleri olduğunu savunuruz. Müslümanlar ise Allah'ın sözleri olduğunu savunur" şeklindeki görüşüne katıldığını belirtir.³⁶

Muir, Kur'an'ın sıhhati konusundaki tespitlerinden sonra, onun siyer kaynağı olarak değeri hakkındaki görüşlerini de ifade etmiştir. Ona göre; Kur'ân, İslam'ın esasları ve kurucusunun kişiliği hakkında en güvenilir danışma merciidir. Kendisinin oluşturmuş olduğu bu eser aracılığıyla Peygamber'in hayatı, kişiliği, fiilleri ve dini görüşlerini güvenle değerlendirebiliriz. Kur'ân, Muhammed'in karakterinin bir aynası olarak düşünülmalıdır. Zaten Müslümanların inancı da

³¹ Muir, *The Life of Mahomet*, I, xx.

³² Muir, *The Life of Mahomet*, I, xxi.

³³ Muir, *The Life of Mahomet*, I, xxii.

³⁴ Bakara 2/106.

³⁵ Muir, *The Life of Mahomet*, I, xxiv.

³⁶ Muir, *The Life of Mahomet*, I, xxvii.

bu şekildedir. Kendisine Hz. Muhammed'in ahlakı hakkında soru sorulan Aişe; "Peygamber'in ahlakı Kur'ân'dan başka bir şey değildir" diye cevap vermiştir. Muhammed'in biyografisinin temel taşı Kur'ân'dır.³⁷ Bütün bunlara rağmen Kur'ân'ın kronolojik olarak düzenlenmemiş olması, ondan faydalanmayı zorlaştırmaktadır. *The Coran* adlı eserinde Muir, surelerin üslubuna dayanarak tahmini kronolojik bir sıra oluşturmuştur.³⁸ Muir'in bu sıralamayı yapması, bir tarih kaynağı olarak Kur'ân'dan sahih bir biçimde yararlanabilmenin yanında, misyonerlik amaçlarına da uygun olarak, Hz. Muhammed'in zihin dünyasındaki tutarsızlıkları ve sapıklıkları(!) keşfetmek ve böylece Müslümanlardaki Kur'ân, İslam ve Hz. Peygamber tasavvuruna zarar vermektir.

2. Hadis

Muir'e göre hadis, Hz. Peygamber'in biyografisinin ana malzemesini oluşturmaktadır. Onun hayatının ana hatları Kur'ân'dan alınan bilgilerle oluşturulabilir, fakat hadis bize olaylar arası ilişkileri belirleme imkânı da vermektedir.³⁹ Hz. Peygamber'in vefatından sonra fetihlerle meşgul olan sahabenin, hadisleri tedvin etmeye vakitleri yoktu. Aralarında yaptıkları konuşmalarda hadisler, şifahî olarak nakledilmeye devam edilmekteydi. Daha sonraki dönemlerde hayatta kalmış olan sahâbîlerin etrafı, Hz. Muhammed'i görmemiş fakat onu tanıma isteğiyle yanıp tutuşan bir sonraki nesil ile çevrilmiştir. Bu dönemde Müslümanlar hararetle Peygamber'in sözleri ve fiillerini nakletmeye başlamışlardır. Zaman Hz. Muhammed'i onlardan uzaklaştırdıkça, onun özellikleri ve faziletleri de onların gözünde gittikçe büyümekteydi.⁴⁰ Günler geçtikçe hayal gücü, hafızaya karşı üstün geldi. Zihinler kaçınılmaz olarak onu, olağan üstü güçlere sahip biri olarak düşünmeye başladı. Peygamber'i hiç görmemiş olan nesil, sahabenin anlattıklarını hurafe sayılabilecek bir saygıyla dinlediler. Nitekim kaynaklarda yer alan bir rivayete göre bir Müslüman, Kûfe mescidinde Huzeyfe'ye "Peygamber'e karşı nasıl davranırdınız" diye sormuştur. Huzeyfe'nin "Allah için, biz onu memnun etmeye çabalardık" cevabına mukabil bu ateşli dinleyici; "Eğer ben onun zamanında yaşasaydım, mübarek ayaklarının yere basmasına izin vermezdim. Gitmek istediği yere onu omzumda götürürdüm" diyerek, Muhammed'e duyduğu özlemi dile getirmiştir. Başka bir rivayete göre; Peygamber'in hac esnasında başını tıraş ettiğini ve saçlarının ashap tarafından paylaşıldığını anlatan bir sahâbînin sözü, şöyle bir haykırıyla kesilmiştir; "Mübarek saçlardan bir teki bende olsaydı, onu el üstünde tutardım ve dünyadaki altınlardan gümüşlerden öte bir değer verirdim." Bütün bunlar Muir'e göre abartılı saygının doğal sonucudur.⁴¹

Hz. Peygamber'i görmemiş olan bu ikinci nesil "Tabiûn" olarak adlandırılır.

³⁷ Muir, *The Life of Mahomet*, I, xxviii.

³⁸ Muir, *The Coran*, s.43-47.

³⁹ Muir, *The Life of Mahomet*, I, xxviii.

⁴⁰ Muir, *The Life of Mahomet*, I, xxviii.

⁴¹ Muir, *The Life of Mahomet*, I, xxix. (Muir bu rivayetleri İbn Hişam ve İbn Sa'd'dan nakletmektedir. bkz: İbn Hişam, Ebû Muhammed Abdülmelik, *es-Sîretü'n- Nebevîyye*, thk. Mustafa es-Sekkâ, Mısır, 1955, III, 263; İbn Sa'd, *Kitâbü't- Tabakâti'l- Kebîr*, thk. Dr. Ali Muhammed Ömer, Kahire, 2001, VIII, 213)

mıştır. Tabiûn döneminde hadis materyali hızlı bir şekilde yayılmaya başlamıştır. Yine bu dönemde İslam Devleti de sınırlarını genişletmiş; yaşanan bu hızlı değişim ve genişleme sonrasında ortaya çıkan siyasî, hukukî ve sosyal ihtiyaçları karşılamada Kur'ân, Muir'in tabiriyle, yetersiz kalmıştır. Hz. Muhammed döneminde İslam'ın esas otoritesi Kur'ân idi fakat Hz. Peygamber'den sonra sürekli vücuda gelen yeni ve beklenmeyen durumlar hakkında Kur'ân'da hüküm bulunmuyordu. Muir, bu eksikliğin sünnet ile giderildiğini belirtir. Ona göre sünnet, Kur'ân'a yardımcı bir otorite olarak benimsenmiştir. Peygamber, Allah'tan aldığı vahiyler dışında asla kendisinin yanılmaz olduğunu iddia etmemesine rağmen bu yeni doktrin, onun her sözü ve faaliyetinde, yanılmaz ilahi rehberliğin bulunduğu inanmayı gerektiriyordu.⁴² Bu suretle hadis, hukukun gücünün yanı sıra vahyin otoritesini de arkasına almıştır. Bu durum, uydurma rivayetlerin artmasına, Peygamber'e atfedilen sahte veya gerçek her tür rivayetin muhafaza edilmesine sebep olmuştur.⁴³

Hicri I. yüzyılın sonlarında, şehir şehir ve kabile kabile dolaşan hatta bütün İslam coğrafyası boyunca seyahat eden hadis araştırmacıları ortaya çıkmıştır. Daha sonra Ömer b. Abdülaziz, mevcut olan bütün hadislerin toplanması için resmi bir emir yayınlamıştır. Fakat buna rağmen elimizde, H. II. yüzyılın orta ve sonlarından daha erken bir tarihe ait derlemeler mevcut değildir. Bize ulaşan hadisler, ilk yüzyılda kaydedilmemiş formlardadır. Muir'e göre Hz. Muhammed'in sözlerinden bazılarının onun hayatında yazılmış olabileceği elbette ki reddedilemez.⁴⁴ Bu konudaki rivayetleri gerçek kabul etsek bile bu durum, mevcut hadis derlemelerinin bahsedilen yazılı malzemelerden kopyalandığı veya herhangi yollarla onlardan çoğaltıldığını kanıtlamaz. Biz hiçbir hadisin, H. I. yüzyılın neredeyse sonlarına gelmeden kaydedilmiş olduğunu doğrulayamayız.⁴⁵

Bizlere ulaştığı kadarıyla hadis, aktaranların hafızalarının yanında, onların inanç ve ön kabullerine de dayanmaktadır. Bu ön kabullerin tehlikeli etkisi sebebiyle, uydurma rivayet sayısı fazlasıyla artmıştır. Hadisin değerinin anlaşılabilmesi için mutlaka bu etkinin mahiyeti ve boyutlarının iyi kavranması gerekir. Bu sebeple Muir, Hz. Muhammed'in ölümünden hadislerin yazıldığı döneme kadar geçen süreci ana hatlarıyla tasvir etmeye çalışmıştır. Hz. Peygamber'den sonra Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer'in halifelik dönemlerinde yeni oluşmaya başlamış bir devlet vardı ve henüz bölünmemiş, fikir ayrılıklarına düşülmemiştir. Büyük ihtilaflar, Hz. Osman'ın hilafetinden sonra ortaya çıkmıştır. Fakat bu dönemdeki ihtilaflar Muir'e göre hadisin tarihî değerine zarar vermemiştir. Çünkü Müslümanlar hafızalarını kendi tarafgir eğilimleri ile renklendirmiş olmalarına

⁴² Kur'ân-ı Kerim yanında hadislerin de vahiy ürünü olduğuna dair bir görüş vardır. İslam âlimlerinin büyük bir kısmına göre Kuran, vahy-i metlûv(okunan vahiy), hadisler ise vahy-i gayr-i metlûv (okunmayan vahiy) kabul edilir. Hadislerin lafızlarının Hz. Peygamber'e, mana ve mefhumunun da Allah'a ait olduğu görüşünü savunurlar. Lakin hadislerin oluşmasında Rasulullah'ın rey ve içtihadının da rolü vardır. (Kandemir, M. Yaşar, "Hadis: Tarihçe", *DİA*, Ankara 1997, XV, 29).

⁴³ Muir, *The Life of Mahomet*, I, xxxi.

⁴⁴ Muir, *The Life of Mahomet*, I, xxxii.

⁴⁵ Muir, *The Life of Mahomet*, I, xxxv.

rağmen hala bilinçlilerdi.⁴⁶ Hadisin kalıcı bir şekil almaya başladığı Emeviler döneminin sonlarına doğru, mevcut hadisler sistematik bir biçimde araştırılmaya ve kaydedilmeye başlanmıştır. Bu dönemde Hz. Muhammed'in özellikleri ve kişiliği olağan üstülikle büyülmüş olsa da, onun sahâbîlerinin kişilikleri ve ilk dönem olayları makul bir doğrulukla muhafaza edilmiş ve böylece tarihsel gerçeklerin önemli kısmı korunmuştur.

Muir'in ifade ettiğine göre; H.136'da yönetimi ele geçiren Abbasîler, hizipçi eğilimleriyle Emevîlerin atalarını karalamaya ve kendi atalarını övmeye başlamışlardır. Hilafet hakkının sadece Peygamber'in yakın akrabalarına verildiği prensibini öne sürmüşlerdir. Amaçlarını gerçekleştirmek için Kur'ân'ı yanlış yorumlamış ve hadis uydurmuşlardır.⁴⁷ Muir, hadislerdeki tahrifatın sorumlusu olarak Abbasîleri, özellikle de Halife Me'mun'u göstermektedir. Me'mun, İslam'ın rasyonalist mezhebi olarak ifade edilen Mu'tezile mezhebini benimsemiştir. Kendi mezhepsel görüşlerini dayatmak için büyük çaba gösteren Me'mun, bir nevi engizisyon kurmaya kadar gitmiştir. Bizim için büyük bir talihsizliktir ki, en eski siyer eserleri bu dönemde yazılmışlardır. İbn İshâk, İbn Hişâm, Vakıdî, İbn Sa'd ve Medâinî gibi müelliflerin eserleri böyle bir ortamda vücut bulmuştur.⁴⁸ Bu değerlendirmelerden sonra Muir, Weil'in şu düşüncelerini nakleder; "Büyük bir talihsizlik olarak görüyoruz ki, İslam'ın ilk dönemi hakkında otorite olan en eski üç eser (İbn Hişâm, Vakıdî ve Medâinî'nin eserleri), Me'mun döneminde yazılmıştır. Bu dönemde Muaviye lehinde bir kelime söyleyen kişi öldürülürdü. Ali'nin en seçkin insan olduğunu kabul etmeyen, suçlu ilan edilirdi. Muhammed'in ve ashabının hayatının, en küçük derecede bir tarafsızlıkla dahi yazılması mümkün değildi."⁴⁹

İlk siyer eserlerinin yanı sıra, ilk Sünni hadis koleksiyonları da bu dönemde yazılmıştır.⁵⁰ Muir'e göre, Abbasîlerin etkisinde kalan hadis derleyicileri, toplamış oldukları rivayet yığınının işe yaramaz bir prensibe göre elemeye tabi tutmuşlardır. Bu prensip, Muhammed'den o zamana kadar gelen zincirdeki ravilerin genel şöhreti üzerine kuruludur.⁵¹ Bu eleme sonucu doğru olduğuna kanaat getirilen hadisler, derleyen kişinin ismiyle yayınlanmış ve İslam dünyasında popülerlik kazanmışlardır. Daha sonra oluşturulan Şii hadis kaynakları ise daha az güvenilir kabul edilmişlerdir. Çünkü onların esas gayesi, Ali ve torunlarına ait olan liderliğin, ilahi kaynaklı olduğu anlayışını inşa etmektir.

Muir'in ifadesiyle, bütün bu olumsuzluklara rağmen, hadis derleyicileri İslam'a hatta tarihe önemli bir hizmet sunmuşlardır. İslam dünyasının her tarafından akmakta olan hadis seli, heterojen unsurlardan oluşmaktaydı. Hadisçile-

⁴⁶ Muir, *The Life of Mahomet*, I, xxxvi.

⁴⁷ Muir, *The Life of Mahomet*, I, xxxix.

⁴⁸ Muir, *The Life of Mahomet*, I, xl.

⁴⁹ Muir, *The Life of Mahomet*, I, xli.

⁵⁰ Tedvin çalışmaları Emevîlerin son dönemlerinde başlamış olmasına rağmen en mükemmel şekline ancak Abbasîler döneminde, yani ikinci asrın ortalarında ulaşabilmiştir. Tedvin çalışmaları hakkında bk. Kandemir, "Hadis: Tarihçe", *DA*, XV, 32-33.

⁵¹ Muir'in "işe yaramaz bir prensip" olarak adlandırdığı sened tenkidi sistemi, Hadis ve diğer nakli ilimler için vazgeçilmez bir sistemdir. İslam âlimleri bu sistemi geliştirmişler ve bu konuda birçok eser kaleme almışlardır. Bk. Küçük, Raşit, "İsnad", *DA*, Ankara 2001, XXIII, 157.

rin çabaları olmasaydı bütün bu malzemeler, doğru ile yanlışın, gerçek ile masalın birbirine karıştığı bir kaos denizine dönüşebilirdi. H. II. yüzyılda hadisin, geniş miktarda hakikati kucakladığını söylememiz mümkündür.⁵² Yine de hadisçilerin büyük çabasına rağmen, uydurma rivayetlerden tamamen kurtulmak mümkün olmamıştır. Dinî veya siyasî herhangi bir sistemi savunmak gerektiğinde, hiçbir şey Peygamber'in hadislerine başvurmaktan daha kolay değildir. Hadis tedvini için şehir şehir gezen Buhârî, elde ettiği 600 bin hadis içinden sadece 4 binin gerçek olduğu sonucuna ulaşmıştır. Fakat Avrupalı eleştirmenlere göre bu sayının en az yarısı tereddütsüz reddedilmelidir. Müslümanlar açısından bakıldığında en gerçek hadis hazinelerinden biri Buhârî'nin eseridir. Çünkü Buhârî, gördüğü bir rüya üzerine hadis derlemeye başlamıştır ve bu Müslümanlara göre ilahi bir emrin işaretidir.⁵³

Muir, hadis derleyenlerin doğru ile yanlış ayırmada geçerli kanunlar kullanmadıklarını söylemektedir. Ona göre kullanılan tek ölçüt, senet tenkidi olmuştur. Derleyenler bu zavallı kurala körü körüne bağlı kalmışlar ve tenkit denizine açılmamışlardır. Hadis metnini, haberin gerçeklik imkânını ve tarihsel olarak olabilirliğini sorgulamaya cüret edememişlerdir. Muir'e göre bunun nedeni, İslam'ın özünün, özgür sorgulama ve gerçek eleştiriye izin vermemesidir. Nitekim Peygamber, zihinlerdeki her şüphenin yok edilmesi gerektiğini söylemiş ve soru sorulmasını hoş karşılamamıştır. Özgür düşüncenin ortaya çıkması ve mürtetlerin sapması arasında iyi belirlenmiş bir sınır yoktu. Özgürce sorgulamak, dinden dönmeyle eş görülüyordu. Günümüzde bile gözlenmektedir ki Müslümanlardaki tenkit melekesi, güç tarafından yok edilmiştir.⁵⁴

İslam'ın özünde özgür sorgulamaya yer olmadığı hususunda Muir ve onun gibi düşünen oryantalistlerin, bu konuda ilmi gerçeklerden uzak olduklarını ve İslam'a hakaret amacıyla bu tür düşünceleri serdettiklerini belirtmek gerekmektedir. Kur'an'ın birçok yerinde geçen "düşünmez misiniz" , "aklınızı kullanmaz mısınız" ibareleriyle akıl yürütmeyi öğütleyen ayetlere⁵⁵ rağmen, İslam'ın düşünmeye ve sorgulamaya izin vermediğini savunmak doğru değildir. Düşünmeyi, araştırmayı ve sorgulamayı böylesine çok vurgulayan Kur'an'ın, İslam dininde en temel otorite olduğunu kabul etmek ve buna rağmen İslam'ın düşünme ve sorgulamaya kapalı bir din olduğunu savunmak büyük çelişkidir. Tarih incelendiğinde, Müslümanların düşünme, sorgulama ve akli kullanma hususunda gerileme gösterdikleri dönemler elbette olmuştur. Lakin bu durum, İslam'ın özünden kaynaklanan bir durum değildir. Birçok müsteşrik gibi Muir'in de üzerinde durduğu konulardan birisi olan, hadisçilerin sadece sened tenkidini uyguladıkları ve bu tenkit süzgecinden sonra güvenilir kabul ettikleri rivayetleri metin tenkidine tabi tutmadıkları iddiası yersizdir. Bir rivayetin metin açısından incelenmeye değer kabul edilmesi ve bir kıymet ifade etmesi için, senedinin güvenilir ravilerden meydana gelmesi gerekir. Yani hadislerin sağlamlık

⁵² Muir, *The Life of Mahomet*, I, xlii.

⁵³ Muir, *The Life of Mahomet*, I, xliii.

⁵⁴ Muir, *The Life of Mahomet*, I, xliv-xlv.

⁵⁵ Örneğin; Bakara 2/44, 73, 75, 76, 164, 170, 171, 242; Âli İmran 3/65, 118; Mâide 5/58, 100; En'am 6/32, 126, 151.

derecesini tespit etmek üzere geliştirilen sened tenkidi, rivayetleri bir tür ön elemenden geçirme faaliyetidir. Bu faaliyetten sonra metinler de incelenmiş; bunların Kur'ân'a, sahih hadislere, akla, duyu ve müşahedeye ve tarihi gerçeklere aykırı olup olmadığı tespit edilmeye çalışılmıştır.⁵⁶

Bütün bu olumsuz düşüncelerine rağmen Muir, hadis derleyenlerin art niyetsiz olduklarını düşündüğünü itiraf eder. Ona göre, derleyicilerin iyi niyetle mevcut olan hadisleri araştırdıkları, ravilerini dikkatle inceledikleri ve hassasiyetle kayıt altına aldıkları doğrudur. Şii bir hadisçinin Emevî bir kanal aracılığıyla Aişe'den gelen rivayeti veya bir Emevî yanlısının, senet zincirinde Ali ailesinden birinin bulunduğu rivayetleri dışarıda bırakmış olması mümkündür. Fakat ne birincinin ne de ikincinin güvenilir buldukları senetle bir hadis uydurması veya mevcut hadis metnini değiştirmesi muhtemel değildir. Hadisçilerin dürüstlüğü, onların çalışmalarının içeriği ile kanıtlanabilir. Senedin değiştirilmeden tamamıyla hadise eklenmesi ve en çelişkili hadislerin yan yana bulunması, dürüstçe bir tasarımın kanıtıdır.⁵⁷

Bu değerlendirmelerden sonra Muir, mevcut hadis kitaplarında ne ölçüde gerçek malzeme bulunduğu sorusuna cevap aramakta ve bu eserlerdeki rivayetlerle alakalı bazı problemleri dile getirmektedir. Her hadisin parçalı ve birbirinden bağımsız karakteri, sürekliliği olan uzun bir rivayete uygulanabilecek sorgulama ve tenkit uygulamasını engeller. Aynı zamanda her hadis, hadisçiler tarafından bölünmez bir bütün olarak görülmüş, kabul edilecekse tamamı kabul edilmiş, reddedilecekse de tamamı reddedilmiştir. Sonradan eklenmiş kısımları çıkarma veya hatalı kısımları düzeltme eylemi terk edilmiştir.⁵⁸ Farklı senet zinciriyle gelen rivayetlerin benzerliğinden, her zaman o rivayetin gerçek olması sonucu çıkartılamaz. Nitekim uydurma haberlerde de bu tür benzerlikler görülmektedir. Hadislerin başlangıçta şifahi olması, onu hata ve uydurmalara karşı her türlü kontrol imkânından mahrum eder. Başlarda gerçek olan rivayete, hata ve uydurmanın karışmasını hiçbir tedbir engelleyemez.⁵⁹

Muir, hadisleri test etmek için Kur'ân gibi güvenilir olduğu kanıtlanmış bir merciinin elimizde olmasının bizim için büyük bir şans olduğunu belirtir. Ona göre hadisleri Kur'ân'la karşılaştırmak suretiyle test ettiğimizde, Kur'ân'daki bazı tarihi meselelerin standart hadis derlemeleriyle uyum içinde olduğunu görmekteyiz. Bu meseleler Hz. Muhammed'in kişisel durumu, bireysel ve ailevi hayatı, kamuyla ilgili konular ve İslam'ın ortaya çıkış süreciyle alakalıdır. Bu hususlarda, önemli oranda tarihi gerçeğin hadis tarafından aktarılmış olduğunu kabul edebiliriz. Öte yandan Kur'ân'ın hadisle tamamen çeliştiği durumlar da söz konusudur. Mesela Kur'ân'da Hz. Muhammed'in peygamberliği esnasında mucizeler gösterdiği veya göstermeye niyetlendiğini anlatan bir pasaj göremeyiz.⁶⁰ Fakat hadis kitapları, Kur'ân'ın sade açıklamalarına ters düşen mucizevi

⁵⁶ Kandemir, "Hadis: Tarihçe", *DİA*, XV, 44; Küçük, "İsnad", *DİA*, XXIII, 156.

⁵⁷ Muir, *The Life of Mahomet*, I, xlvi.

⁵⁸ Muir, *The Life of Mahomet*, I, xlvi.

⁵⁹ Muir, *The Life of Mahomet*, I, xlix.

⁶⁰ Muir, *The Life of Mahomet*, I, I.

eylemlerle doludur. Eğer bu eylemler gerçek olsaydı, vahiye açıkça yansımalarının görülmesi gerekirdi. Bunlara ek olarak Muir, Kur'ân ile hadisin kıyaslanması durumunda ortaya çıkan kafa karıştırıcı bir durumu da dile getirmektedir. Kur'ân'da sahih olarak bilinen hususlar ile hadislerdeki uydurma hikâyeler iç içe geçmiştir ve birini diğerinden ayırmak çok güçtür. Böyle bir durumda siyer yazarı, tarihî gerçekler yerine boş uydurmaları nakletme tehlikesine düşebilir. Öte yandan bu tehlikeden kaçınma gayretiyle, içerisinde tarihi gerçekliği barındıran bir rivayeti, uydurma olarak düşünüp reddetme durumuna da gidebilir.⁶¹

Peki, hadis kaynaklarının içindeki tarihi hakikatleri diğerlerinden nasıl ayırabiliriz? Muir, bu hususta tarih araştırmacısına faydalı olabilecek bazı prensipler ortaya koymaya çalışmıştır. Bu prensiplerin de esas itibarıyla içsel bir incelemeye yani metin tenkidine dayandığını belirtmiştir. Muir prensiplerini sıralarken, rivayetleri önce zaman, sonra da konu bakımından olmak üzere iki bölümde incelemiştir.⁶² Her iki bölümde belirlemiş olduğu prensipleri şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Hz. Muhammed'in umumi tebliğe başlamasına kadar olan rivayetlere baktığımızda, şahitlerin çoğu ondan daha gençtir. Yani denilebilir ki biz neredeyse o döneme tanıklık edebilecek birine sahip değiliz. Bu sebeple Hz. Muhammed'in doğumundan önceki olaylar, çocukluk döneminin detayları hatta gençliğindeki olaylar için onları güvenli şahitler olarak kabul etmek imkânsızdır. Onlar, söz konusu olaylara bizzat tanıklık ederek bilgi sahibi olmuş değillerdir.⁶³ Onların ikinci el bilgiye sahip olduklarını kabul etmek ise çağdaş şahitlik bakımından rivayetin değerini düşürmektedir.

2. Hz. Muhammed, peygamberliğini ilan edinceye kadar dikkatleri kendi üzerine çekmemiştir. Şayet dikkat, olay tarafından özel olarak çekilmediyse, şahitten tam ve dikkatli bir kayıt beklemek nafîle olacaktır. Aradan uzun yıllar geçtikten sonra, böyle bir şahitten önemli olayların genel bir tasvirinden daha fazlası beklenemez. Bu prensip, Hz. Muhammed'in biyografisine de zorunlu olarak uygulanmalıdır. Bu durum sadece ilk vahyi aldığı zamana kadar değil; peygamberliğini ilan ettiği, putperestliğe karşı çıktığı ve Mekke'nin ileri gelenleriyle fikir ayrılığına düştüğü zamana kadar uzatılmalıdır. İşte bundan sonra yakından takip edilmiş ve dikkatle incelenmiştir.⁶⁴

3. Hz. Muhammed'in açık davetinden önceki olayların detaylı anlatımı bir şüphe nedeni olmalıdır. Bu aslında bir Hıristiyan eleştiri kuralının siyere uygulanması anlamına gelir. Bu kurala göre çağdaş olmayan herhangi bir rivayet ortaya verilen önem nispetinde değersizdir. Bu kural, abartılarla dolu birçok hikâyeyi analiz etmede bize yardımcı olacaktır.

4. İlk üç maddeyle alakalı istisna edilmesi gereken bazı durumlar vardır. Bunlardan ilki, Peygamber'in hayatının ana çizgileridir ki normal şartlarda arkadaşları ve akrabalarının bunları hatırlamaları veya ondan öğrenmiş olmaları

⁶¹ Muir, *The Life of Mahomet*, I, li.

⁶² Muir, *The Life of Mahomet*, I, lii-liiii.

⁶³ Muir, *The Life of Mahomet*, I, liii.

⁶⁴ Muir, *The Life of Mahomet*, I, liv.

mümkündür. Babasının ölümü, Beni Sa'd yurdunda terbiyesi, annesiyle birlikte Medine'ye yapmış olduğu yolculuk ve henüz çocukken amcasıyla yaptığı Suriye seferi bu olaylara örnek verilebilir. İkinci istisna, daha umumi olaylardır. Mesela Abdulttalib'in Ebrehe ile yaptığı konuşma bu türden sayılabilir. Hatta bu konuşmanın, Hz. Muhammed'in Suriye seyahati esnasında rahiple yaptığı rivayet edilen konuşmadan daha güvenilir olduğunu söylemek mümkündür. İstisna edilmesi gereken son husus da millî tarihe dair söylenmiş olan şiiirdir.⁶⁵

5. Açık davetten Mekke'nin alınmasına kadar olan zaman diliminde, iki muhalif grup görmekteyiz. Bu sürenin sonunda gruplardan biri yani müşrikler tamamen imha edilmiş, kalanlar ise Müslüman olmuştur. Bu sebeple Muhammed ve taraftarları tarafından kendilerine isnad edilen asılsız ve abartılı suçlamaları reddedecek tek bir muhalif bile kalmamıştır. Öte yandan Muhammed ve taraftarlarının tek taraflı masumiyet iddialarını da yalancı çıkarabilecek herhangi bir şahit de yoktur.⁶⁶ Fakat diyebiliriz ki; Müslüman olan Mekkeliler, İslam inancı ve Hz. Muhammed'le alakalı olmayan konularda hala kontrol rolünü ifa etmeye devam etmektedirler. Zira kendilerinin, arkadaşlarının ve akrabalarının faaliyetlerine dair haberlerin mümkün olduğunca olumlu bir bağlamda korunması eğilimindedirler.⁶⁷

6. Hz. Muhammed'in muhalifleri aleyhine olan rivayetlere şüphe ile yaklaşmak ve muhaliflere beslenen düşmanca duyguları hesaba katmak gerekir. İsimleri her zaman "Allah ona lanet etsin" veya "Allah'ın ve Peygamberinin düşmanı" gibi nefret ifadeleriyle birlikte anılan Ebu Cehil ve Ebu Leheb gibi Mekkelilerle alakalı rivayetlerdeki uydurma ve abartıları düzeltmeye, bu güne kadar hangi Müslüman cüret edebilmiştir? Aynı durum Yahudiler, Hıristiyanlar ve münafıklar için de söz konusudur. Tarihçiler bu tür rivayetlere ihtiyatla yaklaşmalıdır.⁶⁸

7. Hz. Muhammed'in arkadaşlığı, kişiye İslam dünyası tarafından kabul gören bir itibar kazandırmaktadır. Bu vasfa sahip olmak amacıyla ataları hakkında rivayet uyduran kişiler, Peygamber'le samimi olduğu iddiasıyla ailelerini asileştirip onurlandırmak arzusuna kapılmışlardır. Bu nedenle ashabin faziletine dair rivayetlerin de ihtiyatla karşılanması gerekmektedir. Aynı zamanda Müslümanların, İslam ve Peygamberine hizmetleri, bu yolda yaşadıkları kayıpları ve tehlikeleri artırma eğilimi de aynı tür hırsın bir ürünüdür.⁶⁹

8. Hizipçi eğilimlerin hadise derin ve kalıcı etkiler yaptığı şüphesizdir. Varlıklarını hizip ruhuna borçlu olan birçok abartılı veya uydurma hikâye, hadis kitaplarında yerlerini almışlardır. Muir, sadece hizipler konusunda değil; kabile ve aile konusunda da bu tür eğilimlerle hareket edildiğini söyler. Hz. Muhammed'in boş yere, yerine İman kardeşliğini geçirmeye çalıştığı kabilecilik, İslam öncesine ait antipati ve sempatileri İslamî döneme taşımıştır. Nitekim ilk Müs-

⁶⁵ Muir, *The Life of Mahomet*, I, Iv.

⁶⁶ Muir, *The Life of Mahomet*, I, Ivi.

⁶⁷ Muir, *The Life of Mahomet*, I, Ivii.

⁶⁸ Muir, *The Life of Mahomet*, I, Iviii.

⁶⁹ Muir, *The Life of Mahomet*, I, Ix.

lûmanlar konusunda birçok aile ve grubun rekabet içine girmesi, bu duruma örnektir. Bu rekabet sebebiyle onlar, atalarından bazılarının, Muhammed'in kendisinden bile önce Müslüman olduklarını ispat etme çabasıyla hadis üretmeye başlamışlardır.⁷⁰

9. Muir, İslam'ın saflığını bozan en tehlikeli eğilimin, millî ön kabuller olduğunu söylemektedir. Yukarıda bahsedilen hizipçi veya kabilesel eğilimler için, en azından diğer hizip ve kabilelerin bir kontrol vasıtası olması ihtimali vardır.

10. Hz. Muhammed'i yücelten ve onu olağanüstü vasıflarla nitelendiren hadislere de ihtiyatla yaklaşılmalıdır. Basit gerçekler bile, Müslümanların coşkulu ve abartılı ifadeleri ile mucizevî bir hal almıştır.⁷¹ Mesela Hz. Peygamber göğe doğru gözünü diktiyse veya üzüntüyle sağına ya da soluna bakıyorsa, bu durum onun Cebrail ile sohbet ettiğini göstermektedir. Eğer aniden esen rüzgarla yerden kum bulutu yükseliyorsa, saf Müslümanlara göre bu, Cebrail ve ordusunun kaldırdığı tozdur ve Müslümanlardan önce, kuşatılacak olan kalenin temellerini sarsmak üzere yola çıkmışlardır.⁷² Bu tür ifadelerin hangileri Hz. Muhammed'in desteğiyle söylenmiştir, hangileri de onun ölümünden sonra uydurulmuştur, bunu belirlemek oldukça zordur.⁷³

11. Hz. Muhammed'i övme ve yüceltme arzusuna bağlılık çerçevesinde, ilk biyografilerde bile bolca sorgulanmamış mucize ifadeleri görmekteyiz. Örneğin, büyük bir grup, tek kişiye yetecek erzakla beslenmiştir veya Peygamber'in dokunuşuyla keçilerin kuru memeleri sütle dolmuştur. Bu kuruntuların çoğu, ilk Müslümanların coşkulu hayal gücünden başka bir kaynağa sahip değildir. Burada dikkat edilmesi gereken husus şudur ki; bir mucizenin beyanını içermesi, tüm rivayeti geçersiz kılmaz. Bazı olayların mevcut bir mucizeyi açıklamak veya süslemek için uydurulması mümkün olduğu gibi, gerçek bir olayın süslenmesi ve abartılması için de mucizeler uydurulmuş olması muhtemeldir.⁷⁴

12. Hz. Muhammed'in Yahudi ve Hıristiyanlar tarafından beklendiğini, hatta Peygamberlikle görevlendirilmesinden önce bile rahipler tarafından tanındığına dair sayısız rivayet vardır ve bunlara da şüphe ile bakılması gerekir. Kur'an'da "Onu kendi oğullarınızdan birini tanıdığınız gibi tanımanıza rağmen..."⁷⁵ ifadesi ile suçlanan Yahudiler, benzer bir şekilde hadislerle de suçlanmışlardır. Bu tür rivayetler de bir uydurma sınıfı olarak kabul edilmelidir.⁷⁶

13. Müslüman olan bazı Yahudi âlimleri, kendilerine ait olan bilgileri Muhammed'in hizmetine vermişlerdir. Orijinal hadis olduğu iddia edilen bazı rivayetler aslında, eski kutsal kitaplardan ve rahiplerin bilgilerinden intihal edilmiş

⁷⁰ Muir, *The Life of Mahomet*, I, lxii.

⁷¹ Muir, *The Life of Mahomet*, I, lxiii.

⁷² Muir'in bu ifade hakkında yazdığı dipnot şöyledir; "Fikir ne kadar saçma görünse de, Beni Kurayza seferi ile alakalı olarak siyercilerin yazmış olduklarından alıntıdır." (Muir, *The Life of Mahomet*, I, lxiv).

⁷³ Muir, *The Life of Mahomet*, I, lxv.

⁷⁴ Muir, *The Life of Mahomet*, I, lxvi.

⁷⁵ En'âm 6/20

⁷⁶ Muir, *The Life of Mahomet*, I, lxviii.

veya onlarla uyarlanmış Arap efsaneleridir.⁷⁷

Belirtmeliyiz ki; bazı Ehl-i kitap âlimlerinin, Müslüman olduktan sonra herhangi bir art niyet taşımadan, eski kültürleriyle ilgili bazı rivayetlerden söz ettikleri ve İsrâiliyât denilen bu haberlerin halk arasında yayıldığı bir gerçektir. Hadis âlimleri bunları belirleyip asılsız olanlarını reddetmek için büyük çaba göstermişlerdir.⁷⁸ Bazı âlimlere göre ise, bu tür bilgiler Hz. Peygamber tarafından verilmiş olabilir. Çünkü bütün dinlerin kaynağı, ilahi vahiydir ve diğer kutsal kitapların tahrife uğramamış kısmında benzer ifadeler elbette ki bulunabilir.⁷⁹

14. Yukarıdaki birkaç paragrafta bahsedilen abartılı ve mantıksız hikâyelere, ilk asırdaki daha dürüst ve duyarlı Müslümanlar tarafından karşı çıkılmamış olması garip görünebilir. Lakin Muir'e göre bu durumda, eleştiri ve fikir özgürlüğünün, İslam'ın ezici dogmaları altında yok edilmiş olduğu göz önünde bulundurulmalıdır.⁸⁰ Bunun ötesinde dini sahtekârlık, İslam'da hoş görülmeleyen bir durum değildir. Peygamber'in kendisi, bazı durumlarda yalan söylemenin mubah olduğunu belirtmiştir. Bu sebeple ilk dönem Müslümanları, İslam'ın mucize ifadeleriyle desteklenmesiyle hiç şüphesiz Allah'a hizmet ettiklerine inanıyorlardı.⁸¹ Yine Muir'e göre, ilk Müslümanlar arasında dikkatli kişiler de vardı ve Peygamber'in beyanlarının tam bir doğrulukla tekrar edilmesi gerektiğinin bilincindeydiler. Mesela bu sebeple Hz. Ömer, bazı konularda kesin bilgiler vermeyi reddediyor ve "Eğer Peygamber'in söylediklerini eksik veya fazla aktarma korkusu olmasaydı, sizlere söylerdim" demiştir.⁸²

15. Rivayetlerin değişken ve çelişkili olması, araştırmacının kafasını karıştıran bir husustur ve bu konuda dikkatli olunmalıdır. Mesela bir grup şahit, Hz. Muhammed'in saçlarını boyadığını onaylarken, diğer bir grup ise onun saçlarını hiç boyamadığını iddia ederler. Yine Peygamber'in mühür yüzüğü hakkındaki rivayetlerde fazlasıyla uyumsuzluk görülmektedir. Bir kısmının rivayetine göre, Hz. Muhammed gönderdiği mektupları mühürlemek için kendisine saf gümüşten bir yüzük yaptırmıştır. Diğer bir kısım, Halid b. Velid'in kendisi için yaptırdığı yüzüğü, Peygamber'in almış olduğunu iddia etmektedir. Farklı bir rivayette ise, yüzük Amr b. Saîd tarafından Habeşistan'dan getirilmiştir. Yine başka bir rivayet, Muaz b. Cebel'in yüzüğü Yemen'de kendisi için yaptırdığını söyler. Bir grup rivayete göre Hz. Muhammed o yüzüğü sağ eline, diğerlerine göre ise sol eline

⁷⁷ Muir, *The Life of Mahomet*, I, lxx.

⁷⁸ Kandemir, "Hadis", *DİA*, XV, 46.

⁷⁹ Hatiboğlu, İbrahim, "İsrailiyat", *DİA*, Ankara 2001, XXIII, 196.

⁸⁰ Muir, *The Life of Mahomet*, I, lxxi.

⁸¹ Muir, *The Life of Mahomet*, I, lxxiii; Muir bu paragrafa ait dipnotunda, İslam inancına göre 4 durumda yalan söylemenin hoş görüldüğünü söylemektedir: Birinin hayatını kurtarmak, iki kişi veya grubun arasını düzeltmek, bir kadını ikna etmek, savaş sırasında niyetleri gizlemek amacıyla yalan söylebilirdir. Hâlbuki hadislerde geçen ifadeye göre Hz. Peygamber, şu üç maksat dışında yalan söylemenin helal kabul edilmediğini bildirmiştir: Aralarında geçimsizlik olan karı kocayı barıştırmak, savaş esnasında düşmanı şaşırtdmak ve insanlar arasındaki husumeti önlemek. (Müslim, *Birr*, 101; Tirmizî, *Birr*, 26) Bu hadise göre, Allah'ın dinini desteklemek amacıyla rivayet uydurulması ve halkın kandırılması, izin verilen bir durum değildir. Ayrıca yalan söylemenin çirkin bir davranış olduğuna dair birçok ayet ve hadis varken, Muir'in yapmış olduğu bu çıkarım doğru kabul edilemez.

⁸² Muir, *The Life of Mahomet*, I, lxxiv.

takmıştır. Farklılaşmış olan bütün bu rivayetler, muhakkak bir uydurmanın var olduğunu kanıtlamaktadır.⁸³ Bu durum hadislerin çok titiz bir metin eleştirisine tabi tutulmadığının göstergesidir.

İfade etmek gerekir ki; Muir'in bu tarz düşünceleri oldukça mübalağalıdır. İslam alimleri, çok erken devirlerden itibaren, hadisleri doğru anlamak, sahih olanları uydurmalarından ayırmak için sened tenkidi yanında, metin tenkidiyle ilgili prensipler de ortaya koymuşlardır. Bu prensiplere dayanarak, birbiriyle çelişen ifadeler konusunda da çözüm getirmeye çalışmışlar, imkân dâhilinde rivayetleri birleştirmişler, birleştiremedikleri yerlerde ise en güvenilir olanı tespit etmeye gayret etmişlerdir.

16. Muir, eserinde hadislerde ve tarihi rivayetlerde geçen, sıhhatinden emin olunmayan hususları belirttikten sonra, ne tür rivayetlerin daha makbul görülebileceğini sıralar. Ona göre farklı kaynaklardan gelen hadisler arasındaki genel uyuşma, güvenilir olma ihtimali olduğunu göstermektedir. Rivayetlerin kelimesi kelimesine benzerliği, ortak bir yazılı kaynağa, yani hadislerin çoğunluğunun yazılmasından önceki bir tarihte mevcut olan bir kayıta işaret edebilir. Bunları tamamen çağdaş kalıntılar olarak kabul edemesek de, diğer hadis yığınlarından daha eski olmanın avantajına sahip olduklarını belirtmek gerektiğini söylemektedir.⁸⁴

17. Kur'ân'a uygunluk, rivayete genel veya kısmi bir sahihlik sağlayacaktır. Fakat böylesi bariz onaylar da bazen aldatici olabilir; mesela Kur'ân'daki kinayeleri açıklamak için hadisler üretilmiş olabilir. Şu ayet bu duruma örnek olabilecek niteliktedir: "Allah'ın sizin üzerinizdeki nimetini hatırlayın. O vakit bir kavim size ellerini uzatmaya niyetlenmişti. Allah onların ellerini sizin üzerinizden çekti."⁸⁵ Bazılarına göre bu ayet, Hz. Muhammed'in Mekke'den ayrılmasıyla alakalıdır. Fakat bu makul yorumla tatmin olmayanlara göre, bu ayette bahsedilen "düşmanın eli", Hz. Muhammed'i öldürmeye niyetlenen ve mucizevî bir şekilde bu eyleminden alıkonulan kişiyi⁸⁶ temsil eder.⁸⁷

18. Hz. Muhammed aleyhine olan ifadeler, rivayete güveni artıran bir unsurdur. Mesela bir taraftarı ona saygısızlık etmişse, hicretten sonra düşmanlarından biri hakaret etmişse, herhangi bir teşebbüsünde başarısız olmuşsa, bu onun sahihliğini kabul etmek için güçlü bir sebep olacaktır. Çünkü böylesi hadislerin uydurulmuş olması inandırıcı görünmez. Fakat ahlaka ters ve onur kırıcı olan her eylem için bu kuralı uygulamak doğru olmayabilir. İnsana yakışmayan zalimce eylemler ve intikam, İslam muhaliflerine karşı uygulandığında, ilk Müslümanlar tarafından övgüye değer bir fiil haline geliyordu.⁸⁸ Hz. Muhammed

⁸³ Muir, *The Life of Mahomet*, I, lxxvi-lxxvii.

⁸⁴ Muir, *The Life of Mahomet*, I, lxxix.

⁸⁵ Mâide 5/12

⁸⁶ Beni Gatafân üzerine yapılan bir seferde, Peygamber bir ağaç altında dinlenirken, düşmanların lideri geldi ve "Seni bana karşı kim koruyacak?" diyerek kılıcını Peygamber'e yöneltti. Hz. Muhammed "Allah" diye cevap verince adamın elinden kılıç düştü. (Vakidî, Muhammed b. Ömer, *Kitâbü'l-Meğâzi*, thk. Marsden Jones, Beyrut, 1984, I, 195).

⁸⁷ Muir, *The Life of Mahomet*, I, lxxx.

⁸⁸ Muir, *The Life of Mahomet*, I, lxxxi.

aleyhine olan bazı hadislerin de ilk dönem hadisçiler ve siyerciler tarafından reddedildiğine de şahit olmak mümkündür. Garânîk hadisesine dair rivayetler buna örnektir. Bu hikâye dürüstçe Vakıdî ve Taberî tarafından anlatılmasına rağmen, birçok siyerci tarafından tehlikeli görülüp reddedilmiştir.⁸⁹

Muir'e göre bu tür rivayetlerin müellifler tarafından göz ardı edilmesinin sebebi, Müslümanlardaki Hz. Peygamber tasavvurunu zedeleyebileceği inancıdır. Fakat bu tür rivayetleri elemiş olan bütün müellifler için böyle bir genelleme yapılması kanaatimizde doğru olmamaktadır. Burada, Muir'in daha önce eksik görülüp eleştirdiği bir husus olan metin tenkidi yöntemini kullanılarak bazı rivayetlerin elenmiş oldukları gözlemlenmektedir. Nitekim örnek verilmiş olan Garânîk hadisesi; zayıf sened zincirine sahip olması, ayet olarak söylendiği iddia edilen cümlelerin Kur'ân'ın üslubuna uymaması, rivayetlerin Kur'ân'a aykırı bulunması, Kur'ân'ın nüzulüne ilişkin bilgiler ve tarihi gerçeklerle çelişmesi gibi durumlardan ötürü alimler tarafından reddedilmiştir.⁹⁰ Bahsedilen bu durum, rivayetlere uygulanan metin tenkidinin bir örneğidir.

19. O dönemde kaydedilmiş olan metinler; çevre kabilelerle yapılan anlaşmalar, hükümdarlara gönderilen mektuplar ve yeni Müslüman olan kabilelere gönderilen muallimlerin ellerindeki yazılı metinler güvenilir birer kaynaktır. Bu belgeler, tarihî otorite olarak, neredeyse Kur'ân'la aynı değerdedir. Buna rağmen onların içeriği, birkaç gerçeğin tekrarıyla sınırlıdır.⁹¹

20. Şiirler, tarihî olaylara dair bilgiler içeriyorsa, hadisler için onaylayıcı bir kaynak görevi görebilirler. Örnek olarak Hassan b. Sabit'in Hendek Savaşı ve Mekke'nin alınması hakkında söylediği beyitler verilebilir. Fakat belirtmelidir ki şiirler bize, Peygamber'in hayatı ve karakteri hususunda yeni malumat sunmazlar. Bunun yerine zaten aşına olduğumuz gerçekleri açıklarlar. Bu sebeple şiirler, hadisi tasdik edici olduğu sürece değerlidir.⁹²

Hadisleri değerlendirmede kullandığı prensipleri bu şekilde açıklayan Muir, hadis konusundaki kanaatini şu şekilde özetlemektedir: "Hadislere uygulanması gereken kriterler işte bu şekildedir. Şurası açıktır ki; hadisçilerin kullandığı "güvenilir isimler" kuralının (senet tenkidi) bizim tarafımızdan otorite olarak kabul edilmesi mümkün değildir. Aynı ayrı ciddi bir tenkide tabi tutulan her bir hadis, kendi değeriyle ayakta kalır veya düşer. Genel olarak güvenilir olduğu kabul edildikten sonra bile hadis, ciddi bir metin tahliline bağlı olarak şüphe ve redde hazır olmalıdır. Kuran'ın güvenilir ve istikrarlı ışığı, adil bir tarihçi tarafından her zaman hadisin sözde parlak ışığına tercih edilecektir. Sadece hadisin bulunduğu yerlerde o, büyüleyici ve aldatıcı ışığa karşı uyanık olacak, sahte aydınlıklara karışmış olan, değişken ve dağınık hakikat parıltısını ayırt edebilmek için dikkatlice bakacaktır. Yukarıda işaret edilen değerlendirmeleri genel olarak göz önünde bulundurmamak suretiyle, bir taraftan hadisçinin yanlış yönlendirmelerinden kaçınırken, diğer tarafından onların yazdığı şeyler arasındaki hakikat par-

⁸⁹ Muir, *The Life of Mahomet*, I, lxxiii.

⁹⁰ Cerrahoğlu, İsmail, "Garânîk", *DİA*, Ankara 1996, XIII, 363-364.

⁹¹ Muir, *The Life of Mahomet*, I, lxxxii- lxxxiii.

⁹² Muir, *The Life of Mahomet*, I, lxxxiv-lxxxvi.

çalarını muhafaza etmek için büyük bir çaba gösterecektir.”⁹³

3. Siyer ve Meğâzî Kaynakları

William Muir, Hz. Muhammed’in biyografisine dair yazmış olduğu eserinde, muahhar kaynaklar yerine İbn İshâk, İbn Hişâm, Vakıdî, İbn Sa’d ve Taberî gibi en erken tarih kaynaklarını kullanmıştır. Bu kaynaklar hakkındaki değerlendirmesinin başında, siyer ve meğâzî çalışmalarının H. I. yüzyılın sonuna doğru başladığını belirtmektedir. Bu alanda çalışmış olduğu bilinen kişilerden biri, H.124’de 72 yaşındayken vefat eden Zührî’dir. Hem onun hem de H.94’de vefat etmiş olan hocası Urve’nin, Hz. Muhammed’in düzenli biyografilerini oluşturdukları ifade edilse de, bu durum kesin değildir. Fakat Zührî’nin en azından meğâziye dair hadisleri bir araya getirdiğinde şüphe yoktur. Zührî, Emevî hanedanı zamanında yaşadığı için, beklenildiği kadar tarafsız olduğu kabul edilebilir. Onun bu çalışması maalesef günümüze ulaşmamıştır, fakat sonraki müellifler tarafından fazlaca alıntılanmıştır.⁹⁴ H. II. yüzyılda Hz. Muhammed’in biyografisini yazmış olduğu söylenen iki müellif daha vardır. Onlar, Musa b. Ukbe ve Ebû Ma’ser’dir. Her ikisinin çalışmaları da günümüzde mevcut değildir. Fakat ikincisine, Taberî tarafından geniş olarak atfedilmiş olduğunu görmekteyiz. Günümüzde mevcut olmaması bakımından bunlara, H.188’de vefat eden Ebû İshâk’ın (Fezârî) tarihi ve III. yüzyılın başlarında yaşayan Medâinî’nin eserleri de eklenebilir. Az veya çok orijinal halleriyle günümüzde mevcut olan en eski siyer yazarları, İbn İshâk, İbn Hişâm, Vakıdî ile kâtibi (İbn Sa’d) ve Taberî’dir.

Siyer ve meğâzi çalışmalarının, sadece hadislerden oluştukları ifade edilmesine rağmen, bazı özellikler bakımından hadis kitaplarından ayrılmaktadır. Muir, bu konuda üç hususa dikkat çekmektedir. Birincisi, siyer ve meğâzi eserlerindeki rivayetler, konulara göre ve kronolojik olarak tertip edilmiştir. Soy bilgisi ile başlayan bu çalışmalar, genel olarak Hz. Muhammed’in doğumu ile devam eder ve onun hayatının her aşaması kronolojik olarak aktarılır. Her durum için ayrı bir bölüm tahsis edilmiştir ve ilgili hadisler o bölümde bir araya getirilir.⁹⁵ İkincisi, siyer ve meğâzi eserlerinde hadisler bazen birleştirilmiş, rivayetlerin başı ve sonu birbiriyle irtibatlı bir hikâye oluşturacak biçimde şekillendirilmiştir. Bundan dolayı hadisler bazen birbiri içinde erimiştir. Nitekim Hz. Muhammed’in askeri hayatının anlatılmasında bu yol kullanılmıştır. Haber kaynakları ise başlangıçta toplu olarak sıralanmıştır.⁹⁶ Üçüncüsü ise, siyer ve meğâzi eserlerinde bir konuyla ilgili birçok farklı rivayetin bir araya getirilmiş olması, müellife karşılaştırma imkânını sunmaktadır. Haber kaynaklarının ihtilaf ettikleri yerlerde, siyer müelliflerinin kendi tercihlerinden bahsettiklerini görmekteyiz. Yine müellifler, rivayetlerdeki lâfzî farklılıklara da işarette bulunurlar. Böylesi detaylar, hadislerin bir araya getirilmesinde, müellif tarafından dürüstlük adına gösterilen titizliği ortaya koyan delillerdir.⁹⁷ Bu genel değerlendirmenin ardın-

⁹³ Muir, *The Life of Mahomet*, I, lxxxvii.

⁹⁴ Muir, *The Life of Mahomet*, I, lxxxviii.

⁹⁵ Muir, *The Life of Mahomet*, I, lxxxix.

⁹⁶ Muir’in burada kastettiği, ilk defa Zührî tarafından kullanılan "telifik" yöntemidir. (Sarıçam vd., *İngiliz ve Alman Orientalistlerin Hz. Muhammed Tasavvuru*, s. 490).

⁹⁷ Muir, *The Life of Mahomet*, I, xc.

dan Muir, faydalandığı müellifleri ve eserlerini tek tek ele almıştır.

3.1. Muhammed İbn İshâk

Kapsamlı bir eseri bize kadar gelen en eski siyer müellifi İbn İshâk'tır. Emevî hanedanının yıkılmasından yaklaşık 15 yıl sonra H.151'de vefat etmiştir. Aslında onun çalışması, halife Mansur'un himaye ve etkisi altında yayınlanmıştır. Bu sebeple güvenilirliği konusunda endişeler mevcuttur. Fakat siyerinin bize ulaşan kısımları incelendiğinde, onun diğer hadisçilerden daha dikkatsiz olduğuna inanmak için bir sebep görülmemektedir. Sonraki yazarlar tarafından güvenle atıfta bulunulması, ona yöneltilen ithamların sağlam bir dayanağı olmadığını göstermektedir. Muir, Dr. Sprenger'in İbn İshâk hakkındaki derlemiş olduğu eleştirilere, ilgili dipnotta değinmiştir. Bu eleştiriler; onun hassas olmadığı, hadis uydurduğu, hadislere senet uydurduğu ve diğer müellifler tarafından güvenilmez olarak addedildiği şeklindedir. Bu eleştiriler hakkında Muir'in değerlendirmesi; "Bütün bu suçlamalar bana oldukça yersiz görünmektedir. Eğer suçlamalar doğru olsaydı Müslüman dünya tarafından kolayca benimsenmiş olmazdı. İbn İshâk'ın sistemi, diğer hadisçi ve tarihçilerinki gibidir" şeklindedir.⁹⁸

İbn İshâk'ın eserinin hiçbir kopyası, kendi orijinal formunda, günümüzde mevcut değildir.⁹⁹ Fakat bu eser geniş ölçüde İbn Hişâm tarafından kullanılmıştır. Aynı zamanda diğer siyer ve meğâzi müellifleri tarafından da fazlaca kullanıldığı için Muir'e göre bu çalışmanın eksikliğini hissetmeyiz.¹⁰⁰

3.2. İbn Hişâm

H.213'de vefat eden İbn Hişâm, İbn İshâk'ın siyerini kendi siyerinin temeli haline getirmiştir. Muir'e göre İbn Hişâm'ın, İbn İshâk kadar dürüst olmadığından, şüphelenmemizi gerektirecek örnekler mevcuttur. Bu durum onu, gerçeği söyleme hususunda isteksiz olan biri konumuna düşürmektedir. Mesela, sonraki müelliflerden biri olan Taberî, İbn İshâk'tan Garânîk olayına dair bir rivayet nakletmiştir. Fakat İbn İshâk'ın çalışmasına dayanmasına rağmen İbn Hişâm'ın siyerinde, bu konu hakkında hiçbir dikkat çekici ifade yoktur. Onun, böylesi önemli bir olaya dair tüm referansları titizlikle hariç tutması, bu olayı Peygamber için onur kırıcı olarak görmesinden ileri gelmektedir.¹⁰¹ Muir'in bu değerlendirmesi ile ilgili olarak belirtilmelidir ki; İbn Hişâm, İbn İshâk'ın kitabını esas almakla birlikte onun aksine Kur'ân'da temas edilmeyen ve Hz. Peygamber'le ilgisi olmayan konulara, pek tanınmayan şairlerin şiirlerine, nezaket dışı bazı ifadelere ve hocası Bekkâî'nin güvenilir bulmadığı ifadelere itibar etmediğini söyler.¹⁰²

⁹⁸ Muir, *The Life of Mahomet*, I, xci.

⁹⁹ Aslında bu eserin çeşitli nüshaları zamanımıza kadar gelmiş, Wüstenfeld tarafından Leipzig'te 1856-1860 yıllarında yayınlanmıştır. Mısır'da 1259/1843, 1295, 1324, 1347 ve daha sonra 1955 yılında Mustafa Sakkâ-İbrahim el-Ebyarî tarafından, 1973'te Taha Abdurrauf Sa'd tarafından tahkik edilerek basılmıştır. İbn İshâk'ın bu eserinin aslının Yunus b. Bükey rivayetiyle bir parçası bulunmuş ve bu parça Muhammed Hamidullah tarafından 1976 yılında Fas'ta, 1978 yılında Beyrut'ta yayınlanmıştır. Bk. Şeşen, Ramazan, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, İsar Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998, s. 27.

¹⁰⁰ Muir, *The Life of Mahomet*, I, xciii.

¹⁰¹ Muir, *The Life of Mahomet*, I, xciv.

¹⁰² İbn Hişâm, I, 4.

3.3. Vakıdî

Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer el-Vakıdî, H.129 veya 130'da Medine'de doğmuş ve 207'de vefat etmiştir. O, Abbasîler döneminde ve yönetimin etkisi altında araştırmış ve eserini o dönemde yazmıştır. Onların himayesine nail olmuş ve daha sonra Bağdat kadısı olarak atanmıştır. Muir'e göre Vakıdî hakkında değerlendirme yaparken, Abbasî hanedanlığının onun üzerindeki güçlü etkisini göz önünde bulundurmak gerekir.¹⁰³ Birçok eser yazmış olmasına rağmen Meğâzi'si dışında hiçbir eseri orijinal formunda bize ulaşmış değildir. Neyse ki onun emekleri, kâtibî olan İbn Sa'd aracılığıyla muhafaza edilmiştir.¹⁰⁴

Vakıdî'nin Şîî olduğu iddia edilmektedir.¹⁰⁵ Muir'e göre o da, Peygamber damadını ve Abbasîlerin atalarını methetme eğiliminde olan akıma teslim olmuştur. Fakat onun şahsiyetinin dönemin tarihçilerinden üstün olmasa bile onlarınki ile eşit olduğundan şüphelenmeye sebep olacak bir dayanak yoktur.¹⁰⁶

3.4. İbn Sa'd

İbn Sa'd'ı, çalışmasının çeşitli yerlerinde "Vakıdî'nin kâtibî" ismiyle zikreden Muir, onun hakkında İbn Hallikân'dan şöyle bir alıntı yapmaktadır: "İbn Sa'd, kabiliyetli, değerli ve itibarlı biriydi. Bir kâtip sıfatıyla Vakıdî ile bir müddet yaşamıştır ve bu sebeple Vakıdî'nin kâtibî olarak bilinir. Sahabe ve tabiûnun farklı sınıfları (Tabakât) hakkında muhteşem bir çalışma oluşturmuştur."¹⁰⁷ İbn Sa'd, bahsedilen Tabakât'ında hocası Vakıdî'nin araştırmaları ile kendi çalışmasının meyvelerini bir araya getirmiş olarak kabul edilir. Bu eser, konuya ve kronolojik sıraya göre oluşturulan bölümlerde yer alan hadislerden oluşmaktadır.¹⁰⁸

Muir, Sprenger'in İbn Sa'd hakkında söylediği şu sözleri abartılı bulduğunu belirtir: "Onun eserinde hakikati kurban etmeye veya uydurmaya dair bir iz mevcut değildir. O, çok az mucize ihtiva etmektedir ki, bunların da izahı zor değildir." Hâlbuki Muir'e göre onun eserinde İbn Hişâm'daki kadar çok mucize bulunmaktadır.¹⁰⁹

3.5. Taberî

Taberî, tefsir hadis, hukuk/içtihat, tarih gibi birçok alanda yüksek bir otorite olarak kabul edilir. Farklı konularda birçok kaliteli çalışma meydana getirmiş olması, onun geniş ilmi ve büyük kabiliyetinin bir delilidir. Taberî, sadece Hz. Muhammed'in hayatını değil, genel bir İslam Tarihi yazmıştır. Muir, Hz. Muhammed'in hayatını içeren cildin, Sprenger tarafından bulunduğunu belirtir.¹¹⁰ Taberî'nin üçte ikisinin İbn İshâk ve Vakıdî'den alınan rivayetlerden oluştuğunu söyleyen Muir, kalan kısmının da otoriter biyografi özelliği taşımayan kaynak-

¹⁰³ Muir, *The Life of Mahomet*, I, xcvi.

¹⁰⁴ Muir, *The Life of Mahomet*, I, xcvi.

¹⁰⁵ Aslında hadisçiler Vakıdî'yi eleştirseler de kendisini hiçbir zaman Şîîlikle itham etmemişlerdir. Ancak bazı Şîî müelliflerin, onu Şîî kabul ettikleri görülmektedir. (Fayda, Mustafa, "Vakıdî", *DA*, Ankara 2012, XLII, 473).

¹⁰⁶ Muir, *The Life of Mahomet*, I, xcix.

¹⁰⁷ Muir *The Life of Mahomet*, I, xcvi.

¹⁰⁸ Muir, *The Life of Mahomet*, I, xcix.

¹⁰⁹ Muir, *The Life of Mahomet*, I, c.

¹¹⁰ Muir, *The Life of Mahomet*, I, ci.

lardan alındığını belirtir. Bu sebeple Taberî'nin eserinin siyer ve tarih bakımından değeri, yeni bilgiler ihtiva etmesinden çok, İbn İshâk ve Vakıdî'nin eserlerinde bulunan rivayetleri tamamlayıcı ve tasdik edici olmasıdır.¹¹¹

Otorite olarak gördüğü siyer ve meğâzi müelliflerini bu şekilde değerlendirdikten sonra Muir, şu beyanda bulunur: "Muhammed hakkında araştırma yapan adil bir tarihçi, ana kaynak olarak kendisini İbn Hişâm, Vakıdî ve kâatibi ile Taberî'nin eserleriyle sınırlandırmalıdır. Aynı zamanda Buhârî, Müslim ve Tirmizî gibi hadisçilerin eserlerinde, konusuna yardımcı olacak hadislerden de yararlanmalıdır. Fakat hiçbir tarihi değeri olmayan malumatı ihtiva eden, muahhar müellifleri delil olarak kabul etmeyecektir."¹¹² Muir'e göre, Abbasilerin tahta çıkmasından önce oluşturulmuş herhangi bir tarih veya hadis derlemesinin yokluğunda, yukarıda belirtilmiş kaynaklar, Peygamber'in hayatı hakkında ulaşabileceğimiz en güvenilir bilgileri bize sunmaktadırlar. Onlar, övgüye değer bir çabayla, konularına ışık tutacak bütün hadisleri araştırmışlardır. H. II. yüzyıldaki bu büyük araştırmalarda, herhangi bir güvenilir hadisin derleyicilerin gözünden kaçmış olduğu düşünülemez. Sonraki müelliflerin eklemiş oldukları haberler, sahte hadisler ve değersiz hikâyelerden oluşmaktadır. Bahsettiğimiz müellifler, sonraki müelliflere göre, rivayetlerin sahilliğine karar verme konusunda daha avantajlıdırlar. Çünkü onlar, kaynağa zaman bakımından daha yakındır.¹¹³

Sonuç

Muir, diğer oryantalistler gibi, Kur'ân'ın kaynağının Allah değil de Hz. Peygamber olduğunu düşünmekte, onun Hz. Peygamber'in düşünce ve kanaatleri ile oluşturulmuş bir kitap olduğuna inanmaktadır. Fakat yine de Kur'ân'ın orijinalliğinden hiçbir şey yitirmeden günümüze kadar geldiğini de kabul etmektedir. Bu sebeple Kur'ân, bir siyer kaynağı olarak düşünüldüğünde, başvurulabilecek en sahil kitap olarak karşımıza çıkmaktadır.

H. II. yüzyıldaki Hz. Peygamber'in biyografisinin ana malzemesini oluşturan bir diğer kaynak da hadislerdir. Muir'in ifadesine göre, Hz. Peygamber'den sonra büyük bir hızla yayılmaya başlayan hadisler, Tabiün döneminden itibaren sahilliğini kaybetmeye başlamıştır. O, hadislerin kaynak olarak kullanılması hususunda, büyük problemler bulunduğunu savunmaktadır. Sadece sened tenkidine dayalı bir eleme sistemi uygulanmış olması, metin tenkidine hiç gidilmemesi gibi hususlar bu problemlerin başında gelir. Lakin Muir'in yapmış olduğu bu genellemeler, gerçeği yansıtmamaktadır. Hadisçiler ve tarihçiler, tıpkı Muir'in yapmış olduğu gibi, bazı prensipler üzere eserlerini inşa etmişlerdir. Elbette ki içerisinde bol miktarda uydurma rivayet barındıran kitaplar da mevcuttur. Lakin bu husus, Müslümanlar tarafından yazılmış olan eserlerin tamamına genellenebilecek boyutta değildir. Muir'in kendisi tarafından da itiraf edildiği üzere, hadis kitapları, önemli miktarda gerçek bilgiyi ihtiva eder ve Hz. Peygamber'in hayatı konusunda kaynak olarak dikkate alınmalıdır.

¹¹¹ Muir, *The Life of Mahomet*, I, cii-ciii.

¹¹² Muir, *The Life of Mahomet*, I, ciii.

¹¹³ Muir, *The Life of Mahomet*, I, civ.

Muir'in, Hz. Muhammed'in biyografisine dair yazmış olduğu eserinde kullandığı siyer kaynakları, esasta İbn İshâk, İbn Hişâm, Vâkîdî, İbn Sa'd ve Taberî'nin eserleridir. Ona göre, İslam Peygamberinin hayatı hakkında yazmak isteyen araştırmacılar, bu kaynaklarla yetinebilirler. Çünkü sonraki tarihçilerin eserleri, sahte rivayetler ve uydurma hikâyelerle doludur ve bu sebeple dikkate değer bir tarihi kıymetleri yoktur. Belirtmek gerekir ki; uydurma rivayetlerin, sonraki dönemlerde yazılan eserlerde daha fazla yer buldukları gerçeğini kabul etmemize rağmen, bu eserlerin tarihi değerlerinin olmadığını söylemek zordur.

Kaynaklar

- » Birşık, Abdülhamit, "Kur'ân: Tarifi ve İsimleri, Tarihi, Tertibi", *DİA*, Ankara 2002, XXVI, 383-388.
- » Cerrahoğlu, İsmail, "Garânîk", *DİA*, Ankara 1996, XIII, 361-366.
- » Demirci, Muhsin, *Tefsir Usulü*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 2014.
- » Fayda, Mustafa, "Vakîdî", *DİA*, Ankara 2012, XLII, 471-475.
- » Hatiboğlu, İbrahim, "İsrailiyât", *DİA*, Ankara 2001, XXIII, 195-199.
- » İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdülmelik, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, thk: Mustafa es-Sekkâ-İbrahim el-Ebyârî- Abdü'l-Hafiz Şilbî, I-IV, Mısır, 1955.
- » İbn Sa'd, Muhammed b. Sa'd b. Menî el-Haşimî, *Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebîr*, thk: Dr. Ali Muhammed Ömer, Kahire, 2001.
- » Kandemir, M. Yaşar, "Hadis: Tarihçe", *DİA*, Ankara 1997, XV, 27-38.
- » Küçük, Raşit, "İsnad", *DİA*, Ankara 2001, XXIII, 154-159.
- » Muir, William, *The Life of Mahomet*, I-IV, Smith ElderandCo, London, 1861.
- » ———, *The Coran: Its Composition And Teaching*, PottYoungandCo, London, 1878.
- » Müslim, Ebu'l-Hüseyn b. el-Haccac el-Kuşeyrî, *Sahîhu Müslim*, thk. Muhammed Fuad Abdülbâkî, I-V, 2.bsm, Mısır, 1955.
- » Sarıçam, İbrahim – Özdemir, Mehmet - Erşahin, Seyfettin, *İngiliz ve Alman Oryantalistlerin Hz. Muhammed Tasavvuru*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2011.
- » Şeşen, Ramazan, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, İsar Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998.
- » Tirmizi, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevra, *es-Sünen*, thk. Abdülvehhâb Abdullatîf, I-V, Kâhire, 1964.
- » Vakîdî, Muhammed b. Ömer, *Kitâbü'l-Meğâzi*, thk. Dr. Marsden Jones, I-III, Beyrut, 1404/1984.
- » Woodhead, Christine, "Muir, Sir William", *DİA*, Ankara 2006, XXXI, 94.